Romanoslavica vol. XLVI, nr. 3

N. GOGOL ŞI M. BULGAKOV – PARALELE BIOGRAFICE ŞI LITERARE

Axinia CRASOVSCHI

В статье проводится параллель между двумя великими русскими писателями, жизнь и творчество которых можно воспринять, как продолжение во времени одной и той же жизненной и творческой судьбы.
Очевидна тесная духовная связь ещё с ранних гимназических лет М. Булгакова с миром Н. Гоголя, хотя литературный дебют первого был отмечен другими именами

Ключевые слова: М. Булгаков, Н. Гоголь, ьертвые души, слияние фантастического с реальным, гротеск

Deşi de la moartea lui N. Gogol şi naşterea lui M. Bulgakov s-a scurs mai mult de o jumătate de veac, numele celor doi mari scriitori sunt adesea puse alături. Autorul romanului *Maestrul şi Margareta* s-a considerat întotdeauna ucenicul marelui clasic rus la al cărui monument venea să se regăsească în momentele dificile ale vieţii sale, însă această asociere nu se face doar în spiritul celebrei formule dostoievskiene – „Cu toţii am ieşit din *Mantaua* lui Gogol" –, ci şi pentru că firele care-i leagă nu se rezumă doar la nivelul de influenţe tematice sau de stil.

Este interesant de urmărit cum se intersectează căile biografice şi literare ale celor doi mari scriitori. Bulgakov s-a născut în acel loc al Kievului care îi plăcea foarte mult lui Gogol – pe dealul Andreevsk, pe care se află o catedrală de unde se poate vedea o privelişte minunată spre şi dincolo de râul Nistru. Străduţele, piaţetele şi curţile pe care s-a plimbat odinioară Gogol au devenit accesorii importante în primul roman bulgakovian *Garda Albă*.

În anii de gimnaziu, atât Gogol, cât şi Bulgakov s-au remarcat pe scenă în spectacole de amatori. Gogol era starul Gimnaziului din Nejînsk. Un contemporan de-al său, coleg de gimnaziu al scriitorului, mărturisea:

> Publicul încă nu îl cunoştea atunci pe Gogol, dar noi aşteptam cu nerăbdare apariţia lui pe scenă. În actul II era prezentată pe scenă o casă simplă din regiunea sudică a Rusiei...

BDD-A24201 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:07 UTC)

> Şi iată că apare un bătrân într-un cojoc simplu, într-o căciulă de oaie şi în cizme. Sprijinindu-se într-un baston, el abia se mişca, gemând şi tuşind tot timpul, iar mai târziu îl apucă o tuse bătrânească şi înăbuşitoare atât de puternică încât publicul a început să râdă până la lacrimi. Inspectorul Belousov veni în fugă în culise şi ţipă la el: „Cum ai putut, Gogol, să faci una ca asta?". La care acesta îi răspunse: „Dar cum vă închipuiţi să joc în mod firesc rolul unui bătrân de 80 de ani? Doar, săracul, are toate încheieturile slăbite, şi nu-i funcţionează nici o piuliţă cum trebuie!". La auzul unui astfel de argument atât inspectorul, cât şi noi am izbucnit în hohote... Cred că Gogol ar umbri pe cei mai renumiţi actori-comici dacă s-ar fi dedicat scenei[1].

Şi el a făcut încercarea de a se dedica scenei după terminarea liceului, dar a fost respins la admitere[2].

În ceea ce-l priveşte pe M. Bulgakov, acesta a fost ceva mai norocos, deoarece a reuşit să joace rolul judecătorului din spectacolul „Clubul din Pikvisk":

> Totul în el respira o furie şi o sălbatică ură faţă de oameni – şi gura schimonosită, şi gâtul întors într-o parte, şi degetele ce strângeau cu putere clopoţelul, dar, mai ales, ochii plini de răutate. Fie că asculta în tăcere gata în orice secundă să izbucnească şi să facă auzite cu glasul lui ascuţit de turbare candamnările sale, fie că-şi scuipa otrava răutăţii scoţându-şi capul ca un şarpe – totul îi ieşea înfricoşător şi în final extrem de convingător... Dar cât de senin şi vesel zâmbea el după ce ieşea din pielea acestui personaj...[3].

Paralele biografice se pot face şi cu referire la Universitatea din Kiev: la puţin timp după ce aceasta şi-a deschis porţile, Gogol şi-a dorit nespus de mult să predea acolo istoria. Sperând la o carieră universitară[4] şi de creaţie, el intenţiona să scrie un manual de istorie universală în nouă volume, în care să includă şi istoria Ucrainei, a sudului Rusiei. Şi, în ciuda faptului că, în calitate de rector al Universităţii din Kiev a fost numit un prieten de-al său, savantul M.A. Maksimovici, în ciuda intervenţiilor marelui poet rus Puşkin, visul de a ocupa catedra de istorie universală în oraşul lui drag nu i s-a împlinit. Studenţii universităţii kievene nu l-au mai auzit pe Gogol şi nu au mai aflat vederile lui privind istoria naţională.

La rândul său, M. Bulgakov a păşit în incinta aceleiaşi universităţi cu peste o jumătate de veac mai târziu, iar amintirile acestor ani vor fi oglindite în deja menţionatul

---

[1] *Apud* Marina Cerkaşîna, *Одна Голгофа на двоих,* http: // www.rg.ru / bulgakov / 9.htm

[2] Vezi A. Korabliov, *Жизнь гения*, http://www.rian.ru/gogol_analysis/ 20090310/164368112.html

[3] *Idem*.

[4] După cum a afirmat Igor Zolotusski, biograful lui N. Gogol, într-un interviu acordat agenţiei de presă RIA-Novosti, marele scriitor a predat o perioadă scurtă de timp istoria universală la Institutul Patriotic de fete şi la Universitatea din Petersburg şi a apucat să publice în volumul său *Arabescuri* câteva studii de istorie. Vezi http://www.rian.ru/gogol_analysis/ 20090310/164130550.html/

BDD-A24201 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:07 UTC)

roman *Garda Albă*. La fel ca şi Gogol, Bulgakov şi-a dorit foarte mult să se ocupe de istorie, să-i dea propria interpretare şi de aceea, se prezintă cu multă încredere la concursul pentru conceperea unui nou manual de istorie. El se apucă să strângă cu mult entuziasm materiale documentare, să schiţeze primele capitole, dar, ca şi în cazul predecesorului său, şi el suferă un fiasco deoarece nu i se dă voie să scrie o istorie „à la Bulgakov".

Amândoi scriitorii iubeau Kievul, „mama oraşelor ruse", amândoi erau atraşi de puternicul Petersburg-Leningrad, amândoi şi-au scris capodoperele în Moscova unde şi-au ars şi manuscrisele, şi tot aici şi-au găsit şi odihna veşnică fiind înmormântaţi în acelaşi cimitir al mănăstirii Novodevici. Povestea pietrei lor de mormânt a intrat deja în analele misticii clasice: după transferarea osemintelor lui Gogol în 1931, piatra de pe fostul lui mormânt a aşteptat timp de nouă ani ceasul morţii lui Bulgakov pentru a fi aşezată la căpătâiul acestuia[1].

Circumstanţele ultimilor ani din viaţa lui M. Bulgakov trezesc gânduri şi amintiri legate de ultimele zile ale lui Gogol. În capitolul al 13-lea al romanului *Maestrul şi Margareta*, intitulat *Apariţia eroului*, citim: „Din balcon se uita cu grijă în cameră un om cam la vreo 38 de ani, bărbierit, cu un mănunchi de păr închis la culoare ce-i cădea pe frunte, cu un nas ascuţit şi cu ochi neliniştiţi"[2]. Şi tot acolo aflăm că Maestrul însuşi, de bunăvoie, s-a îndreptat către spitalul de psihiatrie.

Se ştie că N. Gogol, la debutul îmbolnăvirii sale dinainte de moarte, într-o seară friguroasă de februarie, s-a îndreptat spre capătul opus celui unde locuia în Moscova, înspre locul unde se afla spitalul de psihiatrie. Ajungând acolo, el a coborât din sanie, s-a plimbat prin faţa porţilor spitalului şi, după un alt timp îndelungat de nemişcare în plin câmpul din faţa clădirii, s-a pus din nou în sanie şi s-a întors acasă[3].

Este bine cunoscut faptul că M. Bulgakov a suferit în ultimii ani perturbări serioase de natură psihică, îi era teamă să iasă singur pe stradă şi se trata prin hipnoză. În ultimele zile de viaţă, lipsit deja de vedere, cerea fără teamă să i se citească despre chinuitoarele zile şi ore finale din viaţa lui Gogol. Atât Dascălul, cât şi Ucenicul au părăsit această lume în floarea vârstei şi a talentului, dar amândoi au reuşit să lase o moştenire literară genială.

Desigur, coincidenţele biografice prin ele însele nu înseamnă foarte mult. Dar opera celor doi mari scriitori este strâns legată prin conexiuni spirituale profunde. Firele care-i leagă pe cei doi sunt multiple şi complexe şi ar putea constitui subiectul unei dizertaţii.

---

[1] Vezi Cerkaşîna, *op.cit.*

[2] M.A. Bulgakov, *Сочинения*, Moscova, 1999, p.934.

[3] Apud I.F. Vladimirov, http://www.gogol.ru/ gogol /persony/if_vladimirov, care-l citează pe renumitul psihiatru rus N. Bojenov, folosind afirmaţiile acestuia din *Психиатрические беседы на литературные и общественные темы*, Moscova, 1903, p.127,

BDD-A24201 © 2010 Editura Universităţii din Bucureşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:07 UTC)

Unul dintre biografii lui Bulgakov remarcă faptul că acesta a început să fie fascinat de scrierile lui Gogol încă de la vârsta de 9 ani, considerând romanul *Suflete moarte* un captivant roman de aventuri[1].

Deşi primul roman al lui Bulgakov, *Garda Albă*, se înscrie în linia tradiției literare ruseşti legate de numele lui Feodor Dostoievski şi Lev Tolstoi, prima lui carte de povestiri şi nuvele apărută în martie 1925 poartă un nume pe deplin gogolian – *Diavoliada* şi se încheie cu nuvela *Aventurile lui Cicikov*, trimițându-ne direct la mentorul său, aşa cum îl considera Bulgakov pe Gogol.

Formele comicului, ale satirei, imixtiunea fantasticului în real, dizolvarea personalității umane în obiectele anexe înconjurătoare, tristețea inefabilă degajată de râsul năvalnic – toate acestea descind în universul lui Bulgakov din încăpătoarele falduri ale „mantalei" lui Gogol. În spiritul esteticii înaintaşului său, ca replică la acuzația că în opera sa nu există „personaje pozitive", o acuzație adusă şi lui Gogol, Bulgakov avansează ideea că principalul său personaj „cinstit şi nobil" este „râsul", învestit cu patosul negării Răului şi a Urâtului. Scriitorul actualizează tipuri din repertoriul gogolian, cum se întâmplă, de pildă, în deja menționata nuvelă *Aventurile lui Cicikov*. Propulsat în prezentul anilor '20 ai secolului trecut prin intermediul puterilor nelimitate ale „visului", celebrul achizitor de „suflete moarte", Cicikov, parvine spectaculos în lumea haotică a degringoladei economice din perioada NEP-ului, cu toate că „fişa lui personală" e deosebit de compromițătoare.

În momentul apariției volumului de povestiri *Diavoliada*, Bulgakov lucra la piesa *Apartamentul Zoicăi*, populând-o cu „suflete moarte". La vremea sa, Gogol îşi amintea de felul în care i-a apreciat Puşkin unul din meritele scriitoriceşti pe care îl vedea în „talentul de a expune clar trivialitatea vieții, în capacitatea de a schița cu atâta măiestrie trivialitatea omului banal, încât toate acele detalii care de obicei scapă ochiului, să iasă la suprafață în formă mărită"[2]. În amintita piesă a lui Bulgakov se simte clar atmosfera de trivialitate caracteristică pe care o propagă în jurul lor personajele sale, atmosferă în care ele se simt însă excelent.

Circumstanțele vieții din Rusia Sovietică au condus la apariția lui Satan ca personaj literar şi în creația lui M. Bulgakov. Scriitorul a început să lucreze la romanul care mai târziu se va numi *Maestrul şi Margareta* în 1928, deşi există şi o versiune a unei date anterioare. În celebra scrisoare din martie 1930 adresată Guvernului, Bulgakov anunță: „Personal, cu propriile-mi mâini am aruncat în sobă ciorna romanului despre diavol"[3]. Urmare a acestei scrisori a avut loc celebra conversație telefonică cu Stalin în urma căreia lui Bulgakov i se permite existența în propria-i țară. Începutul acestui respiro, după cei câțiva ani de înveninare mediatică şi de marginalizare, a decurs tot sub semnul lui Gogol. La MHAT, unde Bulgakov a fost reprimit la lucru în calitate de regizor secund i se comandă realizarea compoziției dramatice a *Sufletelor moarte*.

[1] Vezi Cerkaşîna, *op.cit.*
[2] N. Gogol, *Полное собрание сочинений*, Moscova, 1952, Vol. 8, p. 292.
[3] M. Bulgakov, *Собрание сочинений,* Moscova, 1992, Vol. 5, p. 448.

BDD-A24201 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:07 UTC)

Această perioadă de lucru (mai 1930) coincide cu schimbarea concepției romanului *Maestrul şi Margareta* care pe atunci încă mai purta denumirea de *Consultantul cu copită*. Premiera spectacolului *Suflete moarte* a avut loc pe 28 noiembrie 1932, iar în program Bulgakov figura în calitate de „autor al textului" şi de regizor secund. Merită menționat şi faptul că în 1934 Bulgakov scrie scenariile pentru filmele *Suflete moarte* şi *Revizorul*.

N. Gogol intenționa să scrie trei volume la romanul *Suflete moarte*, a reuşit să scrie primele două, însă numai primul volum a ajuns la cititor. Cel de-al doilea volum, care îl obseda pe scriitor, acesta dorind să găsească totuşi un personaj pozitiv pentru Rusia, îl va insatisface şi-l va determina să-l arunce în foc. Dacă ar fi să ne imaginăm reîncarnarea lui Gogol, fără îndoială am spune că acesta este Bulgakov care a revenit pe pământ pentru a rescrie volumul al doilea al „sufletelor moarte" numindu-l „Maestrul şi Margareta". Făcând o analogie între cele două romane putem observa că ambele prezintă şi reprezintă o galerie a degeneraților Rusiei, în ambele romane este arătată printr-un grotesc similar deşertăciunea vieții. Povestea „Maestrului" care s-a îmbolnăvit de schizofrenie şi şi-a ars propriul manuscris este similară cu cea a lui Gogol însuşi. Astfel că singurul personaj pozitiv în reprezentarea lui Gogol-Bulgakov din al doilea volum al *Sufletelor moarte* poate fi ori Satan, ori un schizofrenic. Nu degeaba Woland apelează la serviciile sufletelor moarte pentru a organiza spectacolul de la *Variété* sau alte aventuri. Făcând abstracție de planul lexical, unde cei doi scriitori sunt diferiți, avem de-a face cu acelaşi tip de satiră, cu aceeaşi manieră suprarealistă în reprezentarea realității, cu acelaşi eşec în găsirea unui personaj pozitiv în afara clinicii de psihiatrie.

Romanul *Maestrul şi Margareta* este, de asemenea, receptat ca o operă neterminată, parcă aşteptându-şi continuarea într-un volum al treilea. Se poate vorbi, mai degrabă, de opere cu finaluri deschise ce conțin o întrebare la care autorii lor fie nu au apucat să dea un răspuns, fie nu au putut să-l găsească. Este vorba de întrebarea pe care Gogol o pune în ultima pagină a operei sale de referință: „Rusia, încotro te îndrepți? Dă un răspuns! Nu răspunde!"

BDD-A24201 © 2010 Editura Universității din București
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 12:54:07 UTC)